

Милорад Јовановић
Историјски архив Јагодине

ПОПИС ЕСНАФА ЈАГОДИНСКЕ ВАРОШИ 1849. ГОДИНЕ

Анстракт: Еснафска уредба 1847. године и њен Додатак 1849. године предвиђали су укидање постојећих и устројство нових еснафа у Србији. Примена Уредбе је наишла на велике тешкоће, јер је била анахрона у односу на друштвена и економска кретања Кнежевине и грађанске Европе средином XIX века. Рад илуструје проблеме у примени Уредбе и даје приказ новооснованих еснафа у јагодинској вароши, у настојању да се одслика привредна структура једне варошице средином XIX века.

Средином XIX века у Кнежевини Србији наступио је процес пропадања домаћих занатлија и трговаца услед конкуренције увозних индустријских производа и нових заната пренетих из Аустрије. Уставобранитељска влада је настојала да овај процес заустави доношењем Еснафске уредбе 1847. године и на тај начин уреди привредну организацију у Србији уз истовремено прокламовање начела слободне трговине. Уредбом је била ограничена само занатска трговина, а од еснафа трговине задржани су само болтацијски, бакалски и лончарски еснаф. Остала трговина била је препуштена слободној конкуренцији.

Међутим, од ступања на снагу Уредбе 19. августа 1847. године, власт се суочила са теретом анахронизма који је Уредба доносила. Уредба је захтевала гашење постојећих еснафа и устројство нових по новим прописима. За образовање еснафа било је потребно најмање дванаест чланова. Уколико неки од еснафа нема довољан број чланова, било је допуштено оснивање мешовитих еснафа сродних заната, односно мешовитих трговачких еснафа. Према члану 92. Уредбе били су предвиђени еснафи трговине: болтацијски, бакалски и лончарски, и еснафи заната: кројачки за терзије и шнајдере, сукнарски или абацијски, кожуарски или ћурчијски, папуцијски с чизмарским, опанчарски, лебарски за пекаре и симиције или фурунције, свећарски за сапунције или мумџије и за лецедере, ковачки и браварски, котларски с лимарским или тенећенијским, столарски (дограмацијски), коларски, табачки, лончарски, фарбарски или бојацијски, асурцијски, качарски или пинтерски, кујун-

цијски, пушкарски или туфекцијски, берберски и зидарски (дунђерски).¹

Примена Уредбе је наишла на велике препреке, нарочито у погледу трговачких еснафа и због настојања неких занатлија да се поред заната баве и трговином. Тако су се чланови бакалских и лончарских еснафа залагали да се Уредбом одреди која ће се роба држати и да се забрани трговина истом робом другим еснафима, док су болтације захтевале потпуно слободну трговину без икаквих ограничења. Попечитељство унутрашњих дела је на основу ових искустава и захтева упутило допис Књазу и Савету 25. фебруара 1848. године, у коме наводи да би поделом „[...]еснапа, очигледно неко ограничење трговине било[...]” и да би тиме била ограничена слобода „[...] која уставном грађанину пристоји[...]”. У погледу занатске трговине Попечитељство је сматрало „[...] да сваки мајстор може материјала, од којега послове свога заната израђује, колико год хоће у свом дућану држати и од истога ове кроити и израђивати за продају.” Зато је предложило да члан 81 Уредбе гласи: „Као што ће трговци по разлици трговине, коју су уредним путем учили, и за коју су прописним начином исправу добили у различите еснафе принадлежати, и у ове ступити, тако ће сваки самосталан трговац у својем отвореном дућану оне еснапе држати и продавати, с којима је трговати учио, као и оне, с којима мисли да ће трговати мо-

¹ Уредба о еснафима, Зборник закона и уредаба, IV, Београд 1849. Видети на крају текста преглед и објашњења назива појединих занимања и заната.

ћи.”² На основу мишљења Попечитељства Кнез и Савет су прибегли доношењу Додатка Уредбе 15 фебруара 1849. године³.

Додатак је требало да отклони све недостатке Уредбе и да убрза оснивање еснафа, али је и поред тога протекло више месеци до окончања овог посла. Зато је Попечитељство унутрашњих дела у распису 28. јуна 1849. године наредило да се што пре устроје еснафи и захтевало је објашњење за неблаговремено извршавање наредбе.⁴

У јагодинској вароши је живео велики број занатлија још од времена прве владе кнеза Милоша⁵, који су се такође суочили са свим тешкоћама примене нових прописа из Уредбе и њеног додатка.

Сви спискови чланова еснафа су сачињени почетком октобра 1847. године, али се и после доношења Додатка уредбе 15. фебруара 1849. године нису устројили нови еснафи јагодинске вароши.

Начелство Јагодинског округа у извештају Министарству унутрашњих дела 18. јула 1849. године јасно истиче све проблеме у погледу поделе еснафа по роду заната или трговине и испуњења услова о броју чланова.⁶ Оснивање нових еснафа било је отежано због настојања појединих занатлија, нарочито терзија, да поред заната обављају и трговину. Да би се превазишао овај проблем око „држања еснафа”, Начелство је упутило еснафе да од виђенијих чланова образују комисију која ће одредити који ће се еснаф ба-

вити трговином. Како се чланови еснафа нису окупали у вароши, комисија није ни основана.⁷

Такође, наступили су и проблеми у погледу испуњавања услова о броју чланова еснафа. Готово угашени занати у јагодинској вароши ћурчијски, табачки и берберски имали су мање од дванаест чланова и нису се могли „другим еснафима присојединити”, тако да нису могли основати еснаф. Са пуно тешкоћа, о чему говоре честе исправке спискова занатлија и трговаца, чланова еснафа, Начелство је сачинило коначан списак еснафа вароши Јагодине 18. јула 1849. године. У списку је набројан 21 еснаф са евиденцијом о броју чланова.

Према попису еснафа⁸ вароши Јагодине може се установити велика заступљеност мешовитих еснафа због потребе да се испуни услов о броју чланова. Тако су се ујединили трговачки еснафи, бакалски и лончарски. У погледу еснафа заната, Уредбом су већ били предвиђени мешовити еснафи за поједине занате који су били недовољно заступљени, односно малобројни. Тако су папуцијски и чизмарски занати спојени у један еснаф, а у јагодинској вароши придодат им је и сарачки еснаф. Такође, ковачки и браварски занати су били окупљени у једном еснафу, а налбатински еснаф им се прикључио. Према Уредби, котларски (калајцијски) с лимарским (тенећецијским) су чинили један еснаф, као и свећарско-сапунцијски, односно зидарски и дунђерски. Лебарско-пекарском еснафу су придодате механције.

² АС, МУД (П), Ф XV, р 12/1849, Представка Попечитељства унутрашњих дела упућена Кнезу и Совјету 25. фебруара 1848. године

³ Додатак Уредби о еснафима, Зборник закона и уредаба, V, Београд 1853.

⁴ АС, МУД (П), Ф XV, р12/1849, Распис Попечитељства унутрашњих дела 28. јуна 1849. године

⁵ У јагодинској вароши 1836. године било је 339 занатлија: терзија 72, ћурчија 21, папуција 14, табачка 3, мутавија 18, калајија 18, мумија 10, лончара 12, кујунџија 2, ковача 9, дунђера 22, качара 6, колара 4, бербера 6, туфегџија 4, сарача 2, ужара 11, асурџија 16, самарџија 2, налбантина 2, кантарџија 2, фишеџија 2, ћерамиџија 7, воскара 2, седлара 1 и 2 трговца мануфактурном робом и 6 бакала; Н.Вучо, Распадање еснафа у Србији, књ. 1, Београд 1954, 57-58, Т. Р. Ђорђевић, Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од Другог устанка до Еснафске уредбе 1847. године, Београд 1925.

⁶ АС, НОЈ, Ф IV, р-116/849 Предмет о устројству еснафа у јагодинској вароши према Уредби и попис новооснованих еснафа са бројем чланова

⁷ исто

⁸ вид. Списак еснафа вароши Јагодине АС, МУД (П), Ф XV, р 12/1849, АС,НОЈ, Ф IV, р 116/849

КОРЕНИ

Редни број	НАЗИВ ЕСНАФА	Број чланова
1.	Болгацијски	29
2.	Бакалски и лончарски	48
3.	Терзијско-абацијски	59
4.	Ћурчијски	11
5.	Папуцијско-чизмарски и сарачки	34
6.	Лебарски гди се још меанције разумевају	37
7.	Свећарско-сапунцијски	13
8.	Ковачко- браварски и налбатински	18
9.	Котларски с лимарским	28
10.	Коларско-качарски и самарцијски	14
11.	Табачки	6
12.	Лончарски	20
13.	Варбарски (бојацијски)	15
14.	Асурцијски	19
15.	Пушкарско-кантарски и бицакцијски	13
16.	Берберски	8
17.	Зидарско-дунђерски	23
18.	Калпакцијски	14
19.	Ужарски	18
20.	Мутавцијски или врећарски	19
21.	Баштованцијски	34
	Укупно чланова	480

Остали мешовити еснафи настали су спајањем чланства да би се испунио услов Уредбе. На тај начин су били спојени коларски, качарски и самарцијски занат у један еснаф, као и пушкарски, кантарски и бичакцијски занат.

Као посебни еснафи били су заступљени болтацијски, ћурчијски, табачки, лончарски, варбарски, асурцијски, берберски, калпакцијски, ужарски, мутавцијски и баштованцијски еснаф.

Анализом броја чланова еснафа можемо установити следеће:

-најбројнији посебни еснафи су баштованцијски (34) и болтацијски (29)

-најбројнији мешовити еснафи су терзијско-абацијски 59 чланова (40 терзијских мајстора и 19 сукнарских), затим бакалски и лончарски еснаф 48 (29 бакала и 19 лончара) и лебарски с механцијама 37 (7 пекара и 30 механција)

-ћурчијски (11), табачки (6) и берберски (8) занати нису испуњавали услов Уредбе о броју чланова еснафа.

Упоредном анализом врсте и бројности еснафа са подацима из 1836. године⁹ долазимо до следећих закључака: у јагодинској вароши је 1836. године било 72 мајстора терзијског еснафа, а у попису 1849. године 40, број ћурчија се смањио са 22 на 11, број лончара је повећан са 12 на 20. Повећан је број асурцијских и ужарских мајстора од 16 на 19, односно од 11 на 18. Знатно је повећан број чланова трговачких еснафа: бакалског и болтацијског, са 6 на 29 бакала 1849. године, односно 29 болтација. Упадљива је мала заступљеност старих заната, како 1836. године, тако и 1849. године: табачког, ковачког, качарског, коларског, берберског, туфегцијског, сарачког, самарцијског, налбатинског, кантарцијског, фишегцијског и седларског. Кујунцијски занат у јагодинској вароши је потпуно нестао у периоду од 1836. до 1849. године. У овом периоду баштованције су знатно развиле своју делатност и наметнуле се привредној структури јагодинске вароши. На ширење баштованлука нарочито је подстицајно деловала наредба Попечитељства унутрних

дела о сађењу дуда за потребе *свилодјелија* 1846. године.¹⁰

Укупан број занатлија и трговаца у јагодинској вароши повећан је у односу на 1836. годину и износио је 480.

Према томе, велика заступљеност мешовитих еснафа говори о малобројности посебних еснафа и о одумирању старих заната у јагодинској вароши. Истовремено, мали број чланова мешовитих еснафа, као што су коларско-качарски и самарцијски, пушкарско-кантарски и бичакцијски, поткрепљује чињеницу о одумирању старих заната пред конкуренцијом нових пренетих из Аустрије. Насупрот њима, еснафска трговина је знатно напредовала, а болтације и бакали су настојали да Уредбом задрже привилегије у трговини и држању занатске робе. Новоосновани терзијско-абацијски еснаф својом бројношћу доказује да су терзије и абације још увек успешно одолевале конкуренцији индустријских производа. На основу изнетог, могло би се закључити, да се привредни живот јагодинске вароши средином XIX века претежно заснивао на баштованлуку, производњи сукна и трговини занатском и другом робом.

Већ почетком педесетих година XIX века индустријализација продире у Јагодину оснивањем пиваре Филипа Станковића 1852. године. Тако привредна структура јагодинске трговачке и занатлијске чаршије оријенталног типа и менталитета почиње знатно да се мења и добија обресе грађанске индустријске средине.

¹⁰ О сађењу дуда и гајењу свилене бубе видети АС, ДС, 1846, 19 и АС, НОЈ, Ф X, р-9/846

⁹ Н. Вучо, Распадање еснафа у Србији, књ. 1, Београд 1954, 57-58

Преглед занимања и заната¹¹

абација (ар.-тур.) – гуњар, занатлија који израђује сукнене гуњеве, чакшире, јелеке и фермене од чохе или абе (домаћег сукна)

асуриџа – израђује асуре, простираче и торбе од меке трске или рогозине

бакалин – трговац малоколонијалном робом, намирницама и пићем

баштованица (тур.-перс.) – баштован, гаји и продаје поврће, мирођију и разне врсте цвећа

бербер (итал.) – берберин

бичагиџа – израђује бичеве од коже

бичакџа – ножар, прави и украшава ножеве

бојација (тур.) – занатлија који боји текстил, свилу, вуну, кудељу и памук

болтаџија – трговац

вурунџија – пекар

грнчар – лончар

дограмаџија – столар, дрводеља, резбар

дунђер (перс.) – дрводеља, тесар и зидар

казанџија (перс.-тур.) – израђује казане за печење ракије, казане за кување масти и пекмеца, бакраче, котлиће, тепсије

калаџија (тур.) – врши калаисање, поцинковање и бакарисање лимова, жица и цеви

калпакџија – прави војничке капе од лаког метала, шлемове и кациге

кантарџија (лат.-тур.) – прави кантаре, секире, клешта и др.

качар – израђује каце и бурад

ковач – прави металне делове за запрежна кола и клепа мотике, секире, раонице и др.

кожуар – в. ћурчија

колар – израђује коњска и волујска кола од дрвета

котлар – оправља котлове и друге бакарне ствари

кујунџија (тур.) – златар, израђује филигранске предмете од сребра и злата

лебар – в. фурунџија

лецедер, лицидер – прави колаче од брашна, медовине или шећера

лимар – в. тенећар

лончар – израђује посуде од иловаче

магаџија – трговац житарицама

мумџија (перс.-тур.) – прави свеће, логјанице и сапуне

мутавџија (перс.-тур.) – врећар, прерађује козју длаку и прави бисаге, торбе, зобнице, черге и др.

налбантин – поткивач

пушкар – израђује, оправља и одржава пиштоље и пушке

самарџија (грч.-тур.) – седлар, израђује и поправља самаре, дрвена седла за товар на леђима коња

сапунџија (лат.-тур.) – прави и израђује сапуне

сарач (ар.) – занатлија који израђује предмете од коже, опасаче, торбе и др.

симиџија – пекар (симит, врста малог округлог хлеба)

табак (ар.) – кожар, штави коже и израђује мешине

тенећџија (перс.-тур.) – израђује посуде од белог лима

терџија (перс.) – прерађује материјал и шије од чохе, платна, кадифе, сомота и др. одећу

туфегџија – пушкар

ћурчија – прерађује и штави јагњеће и јареће коже и од њих шије бунде, капуте, гуњеве, шубаре, кожухе и сл.

ужар – израђује узице, ужа, поводнике, уларе

фурунџија – пекар

¹¹ Т. Р. Ђурић, Стара и ретка занимања у Србији од XII до XX века, Београд 1996, В. Ст. Караџић, Српски рјечник, Београд 1898.